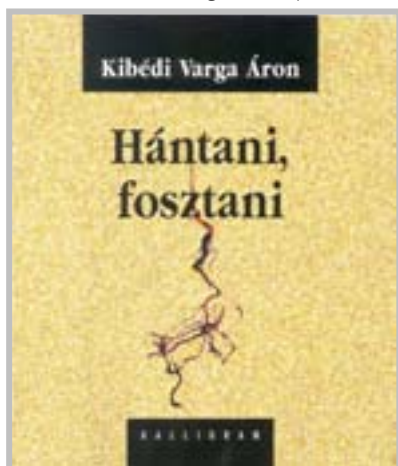

„Mindig a szót fogadja”

KIBÉDI VARGA ÁRON: HÁNTANI, FOSZTANI

A címében mellérendelő egymás mellé helyezés nyelvi szerkezetét megszólaltató, nem túl jelentésszerű tünő közlést tartalmazó kötet szerényen jelenti be magát. *Hántani, fosztani*: szinonimák, a nyelv szerkezetét tekintve a legkevésbé informatív *infinitivusok* utalnak a mezőgazdasági betakarító munkák utolsó fázisaira. E visszafogottan elmosódó bejelentés, a *vég* és a *végtelesség* motivikáját előhívó cím és a kötet metaforikája által kibontott, azt átszövő jelentésrend azonban sokkal többről tudósítja az olvasót. A szerző a tudatos, leginkább tudatos alkotók közül való, a *poeta doctus* immáron alig használt terminus technikus esetében nagyon is jogosult, mivel költői vállalkozását is legpontosabban képes talán jelölni. Ezt akkor is így gondolnánk, ha nem tudnánk, hogy a szerző ugyanakkor valóban tudós kutató, az irodalom tudományának nagy hírű specialistája és elmélyült elméleti tanulmányok, könyvek szerzője. Ugyanis számára a poézis, és leginkább ez a kifejezés tűnik pontosnak, több, mint kifejezés, több, mint a mesterség szabályait tudatosan és megszállottan kiaknázó közlés, hanem mindig stúdium is, a kísérlet és a megfigyelés erejével bíró tanulmány, elmélyült munka eredménye. A kötet széthangzó metaforikáját, az összegzés, az összegyűjtés gesztusrendjét és a kibontás, szétszalazás ennek némiképpen ellene mondani látszó nyelvi tevékenységét fogja egységbe a versek belső rendszere.

A szerző negyedik kötete szorosan és következetesen folytatja a korábban megjelentek költői programját. Az életmű csak 1989 után lett Magyarországon jelenlévő a *Szépén* (1991) című kötet új anyagát tartalmazó, de gyűjteményes kötetként az előző két, Washingtonban napvilágot látott *Kint és bent* (1963), valamint a *Téged* (1973) anyagából vett válogatásával. A kötetről kötetre haladva erősödő, a nyelv érzéki anyagtól az absztrakció irányába tartó mozgás a folyamatosan jelen lévő nyelvkritikai attitűddel, szigorú nyelvi reflexióval párosult tudatos építkezés a 2000-ben megjelent verskötetben még erőteljesebben és következetesebben érvényesül. Fontos hangsúlyozni, hogy ennek a költészetnek a nyelvi érdeklődése, a nyelvet faggató, azt szétszalazni, szétbontani akaró szenvedélye nem általában vett nyelvi-poétikai érdeklődés által mozgatott, hanem szinte észrevétlen poézissé váló analízise a szerzőt megszállva tartó, rajongva szeretett, őt magával ragadó *magyar* nyelvre irányul. Az írásnak az a szenvedélye, az invenciónak az a természete, amelyet költői logikaként a nyelv mozgat, mintegy az hív elő, és nem a költő teremti meg, talán összefüggésben állhat az idegenben, emigrációban élő ember diszpozíciójával is. Ugyanis az

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2000
600 Ft

történik a versek szövegében, hogy a tudatosságát magas szinten használó szerző ezekben a munkáiban szolgáivá szegődik, ráhagyatkozik a nyelvre, megadva magát ennek a mindannyiunknál nagyobb erőnek. Ez akkor tűnik fel, illetve akkor tulajdoníthatunk neki nagyobb jelentőséget a pusztá regisztráláson túl, ha a szerző gondolkodásának forrásvidékeként elgondolható 60-as évek, és különösen a francia szellemi élet akkori izgalmas kérdéseit szem előtt tartjuk. És a szerző tanulmányait olvasva azt a tudásunkat is felhasználjuk, hogy nyilván maga nagyon pontosan, nálunknál sokkal elmélyültebben ismeri ezeket az előfeltevéseket, és a belőlük származtatható következtetések jelentőségével is tisztában van.

A kötet metaforikája azt a termékeny feszültséget tartja fenn és hozza mozgásba, amely a *lezárás* és a *kinyitás* egymást eltörölni, kioltani akaró irányultságát játssza ki egymás, vagyis a nyelv és a nyelvet birtokolni hajlamos szerző ellen. A szerző költői programjához tartozik, hogy az absztrakció felé mozdítva el a nyelvi alakzatokat kerülje a lezáró, jelentésem olvasatok és nyelvi konstrukciók rögzülésének lehetőségét. Ennek a programnak a radikalitása jegyében fogható fel a kötet belső tagolásának rendje is: az egyes daraboknak nem címük van, hanem kivétel nélkül arab számok jelölik őket. Az önkényesen és következtetlenül alkalmazott sorozatkészítésnek ez a módja, amely a 223-as jelsorral kezdődik és a 379-es jelsorral végződik, melyeket ha a számsor általunk ismert konvenciója szerint kívánunk egymás mellé rendezni, akkor a hiányzó számok logikáját kutathatjuk, vagy pedig eltekintünk attól, hogy egy matematikai logikát érvényesítő sor tagjaiként tekintünk rájuk, és pusztán jelsorként értelmezzük. Ezzel a kötet szerkezettel kapcsolatban fel kell figyelni még egy szerzői intencióra, nevezetesen talán ennek következtében a könyv nélkülözi a hagyományos oldalszámozást, amely ezt a rendet az 1-től induló számsorral megzavarhatná, mivel az külsődleges könyvészeti konvenció lévén, a szigorú matematikai haladvány logikáját érvényesítené. Hiszen ebben a metaforikában mozogva: a könyv nem *teljes*. A hiányzó darabok ugyanis kizöklentik azt a beidegződést, amely szerint közelítenénk hozzájuk. A kimozdításnak ez a nyelvi gesztusa érvényesül a kötet darabjaiban is mindvégig. Mindennek ellenére a kötet a hiányokat is tudomásul vevő, leltározó teljesség irányába mutat. Az összegzés, lezárás mégis, ha csak jelzésszerűen is megjelenik a könyvben, így például az ajánlások felbukkanó, a hozzájuk kapcsolódó szöveget továbbblendítő jelenlétében, amint például a 258 című szövegben, amelyet ajánlásával (*Neubauer Jánosnak*) olvasva ki kell mozdítanunk az őt megelőző és követő, ám ajánlás nélküli darabok sorozatából. A vers nyitó mondata („Amikor a tegnapiakat soroljuk, / halkítunk, cserélgetünk.”) a leltározás és a sorozatkészítés cselekvésére utalva azt a nyelvi aktivitást nevezi meg, amely a kötet átszövő poétikai programnak is szerves része. Ez ugyanakkor, talán nem véletlenül az ajánlás személyesítő, interperszonális és az időt is megszólaltató gesztusától, jelentésekkkel, az egzisztenciális tapasztalatokat is szóhoz juttató jelentésekkel telítődik.

A kimozdítás nyelvi reflexióval párosuló alkalmazására példaként a 317 című verset idézem:

*Ez a beszéd a beszédé, nem a Tied:
lejárát Téged, átjár lelkeken,
becsukja.*

*Aztán meg szellőztet, titkaidat nyitogatja,
feltár, lelkedet bejárátja,
kiüríti.*

Szavát szegi. Nélküled énekel.

Az idézett részlet a beszélőt *bozza szóba*, annak a keresésnek a jegyében, amelyre a szövegeképzés mozzanata irányul a kötetben. A beszélő alakulásnak kitett jelenléte tematizálódik, amelyet az idő uralma alatt és a nyelvnek alárendelten tesz a szöveg elgondolhatóvá. A beszédetől vagy talán pontosabban csak az uralt beszédetől való megfosztódás a nyelv önállósodását mutatja fel végső eredményként. Ez az önállósodás demonstrálódik a szövegben magában is, mégpedig a kimozdított nyelvi begyökerezettségek által, amelyek elvesztik alanyukat. Valamiként talán úgy válhat ez érthetőbbé, ha a szerző által kedvelt rögzült beszédalakzatokra gondolunk azokra, amelyeket korábban a nyelvtudomány idiómákként nevezett meg. Ezek azok a sablonok, üres (persze ez nem igaz) alakzatok, frázisok, mint a szólások, közmondások, rögzült nyelvi minták, amelyeknek a „használati értékük” rögzült inkább, mintsem az „értékük”, vagyis a jelentésük. Bizonyos helyzetekben alkalmazhatók, míg másokban nem, ahogy néha fel lehet a társalgás során kacagni, máskor csak mosolyogni illik. Fordítva megütközést váltana ki, noha a távolság a két gesztus között elenyészőnek látszik. Bizonyos frázisoknak, ehhez hasonlóan, „nincs” jelentése, inkább a használat helyzete telíti valamilyen pragmatikai aspektussal, semmint szemantikailag leírható jelentéssel. Felcserelésük esetén azonban nyomban szemantizálódik az egyébként tisztán pragmatikainak tűnő aktus. Az idiómák ellent állnak a fordíthatóságnak, amint ezekben a szövegekben kerülnek szembe a szemantizálhatósággal, amelyre az olvasó nyilván kísértést érez.

Ennek a poétikai eszköznek az alkalmazására majd minden darabból lehetne példákat felhozni, ahhoz hasonlóan, amint az idézett rész egyik mondata (*Szavát szegi*) egy állandósult szókapcsolatra, vonzatra (‘nyakát szegi’) játszik rá. Általában nem csak a nyelv költői *analízise* történik meg a szerző poétikai szándékai jegyében, hanem a kimozdítás, az áthelyező jelentéstulajdonítás is. Az idiómák dekonstruálása a nyelv poétikai dimenziójának öntudatlan felszabadítását, a nyelv belső természetének dehumanizáló erejét képes demonstrálni. A beszélő alany bizonytalan helyzete, feleslegessége, túlzásként ható fontoskodása lepleződik ekkor le. Kibédi Varga Aron visszafogott, szinte eszköztelen, szikár költészete minden látszat ellenére mély rokonságban áll a barokk versnyelv és költői jelenlét általa elmélyülten tanulmányozott és oly jól ismert hagyományával. Noha szövegei láthatóan igen messze esnek a beszédes, terjengetős, ornamentals barokk poétikáktól, mégis sokat köszönhetnek annak a szerzői jelenlét és a nyelv poétikai teljesítőképességének tudatosításában. A jelentés kimozdításának poétikai eszközeit maga a szerző írja le a *Szépen* című kötet végén található ars poética jelentőségű tanulmányában. Ebben a szövegében írja a szerző: „A barokk gyönyörködtetés nem eszményítés többé, legfeljebb szórakoztatás: helyét a szavak százszor megfontoló, a kimondást alig megkockáztató, misztikával rokonítható költészet veszi át. Mint a misztikus Istenről, a költő a lényegről csak fosztóképzőkkel beszél, illetve hallgat. Hiszen biztosan csak azt tudja, ami nem az.” (*A szavak kimondása*, 190. l.)

Az idő megszólaltatása a nyelv kimozdító tapasztalata által lehetséges, vagyis annak a poétikai szándéknak az alkalmazásával, amely a rögzítés ellen működik. Noha az idézett ars poétikájában a szerző azt írja, hogy „[a] költői beszéd a legradikálisabb, nem fogadja el az időt és nem akarja kicszelezni: *semmibe veszi*.” (uo. 191. l.), mégis úgy látom, hogy az a makacs következetességgel folytatott költői kísérlet, amely a szerző négy kötetében nyomon követhető, képes valami egészen különös, lehetetlennek látszó dologra: a költészetben megjeleníteni, párbeszédbe vonni azt az egészen különös valamit, ami az idő a költészetben. Az eseményeket, a tényeket és történéseket újra-

rendező, kimozdító erővel bíró idő a nyelv tapasztalataként jelenik meg a tudatban az emlékezés aktusa által. A szerző poétikai programja ezt a sajátos antropológiai tapasztalatot kivételes erővel megjeleníteni képes szövegeket eredményezett, amelyre alig van példa a magyar költészetben.

Borbély Szilárd

„Álomtörténelem”

VERESS MIKLÓS: ÉJFÉLI VERŐFÉNY

Emlékszem, a hetvenes évek elején történt. Akkor jelent meg, 1972-ben – *A magunk kenyérének* című antológiában történt előző évi bemutatkozása után – Veress Miklós első önálló kötete, az *Erdő a vadaknak*. Koczás Sándor, az írószövetség kritikai szakosztályának elnöke – a szakosztály egyik vezetőségi ülésén – himnikus szavakkal, a fölfedezés örömeivel beszélt Veress Miklós könyvéről, s a kortárs magyar líra egyik legjelentősebb reménységének nevezte az akkor harmincéves költőt. Veress Miklós első könyvére a következő évben József Attila-díjat kapott. A költő jelentkezése komoly visszhangot keltett, és jelentős elismerést váltott ki a kortársi kritikában. Első kötete után, az 1972-t követő tizenhárom évben, 1985-ig még nyolc önálló könyve jelent meg. 1985 után viszont csak egy műfordításkötete, egy gyermekverseket tartalmazó munkája és egy somogyi tárgyú versválogatása látott napvilágot. Új könyve, az *Éjféli verőfény* tehát tizenöt év lírai lenyomata, ugyanakkor válogatás is, mert anyagát – mint a költő mondja – „majd háromszor ennyi kéziratból válogattam”. Ha arra gondolunk, hogy a kötet 282 nagyalakú könyvoldalon mintegy százhusz, többnyire terjedelmes, sőt több részes lírai opuszt tartalmaz, az 1985 és 2000 közti idő nem volt meddő és terméketlen a költő számára. Hogy csak tizenöt év után jelentkezik önálló kötettel? A költő válasza: „A kordivattal ellentétben nem megjelenéseim számát akartam gyarapítani, hanem kivárni, amíg az a sok ezernyi sor könyvvé érik.”

A kötet valóban igen tudatosan megkomponált mű egész. Az *Éjféli verőfény* tíz ciklusból áll, a versanyagot további tipográfiai kiemelések, verzállal, fettel vagy kurzívval szedett szövegek tagolják. A ciklusokat egy-egy hangsúlyos – már a cím tipografizálásával kiemelt – vers zárja. A hosszabb terjedelmű szövegek közé szívesen illeszt egy-egy rövidebb verset. A kötött formát alkalmanként prózaversre cseréli. A mottóknak és az ajánlásoknak is fontos, az egész verset értelmező szere-

Kortárs Kiadó
Budapest, 2001
288 oldal, 2100 Ft